

anaokulu • ilkokul • ortaokul • lise

OKAN EĞİTİM KURUMLARI
PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİRİMİ

SOSYAL ROLLER VE DEĞERLER

Şubat 2018

AİLEDE DEĞERLER BİLİNCİ

Değerler, toplum ve bireyler tarafından benimsenen, birleştirici gücü olan, toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin yararına olduğuna inanılan, hem bilinci hem duyguları ilgilendiren ve davranışları yönlendiren ve normlarla içiçe yaşayan olgulardır. Kimi zaman “Çevremizi temiz tutalım, engellilere yardım etmek gerekir, yalan söylememeliyiz...” gibi kurduğumuz cümleleri söylemeye ve böyle davranmaya yönlendiren şey, benimsediğimiz değerlerdir.

Hayatımızda bizi yönlendiren birçok değer türü vardır: güzel-çirkin gibi estetik değerler, iyi-kötü gibi ahlaki değerler, doğru-yanlış gibi mantıksal değerler. İnsanlar yaşamlarının birçok noktasında, çoğunlukla bilinçli olmasalar da, zihinlerindeki değerleri davranışa biçimlendirirler. Bu sebeple değerler, tutumlar ve davranışlarla yakından ilişkilidir, onlara yol gösterir.

Bireylerin, toplumların benimsediği değerleri hakkında bilgi edinerek, onların tutum ve davranışlarını büyük ölçüde önceden kestirebiliriz. Ayrıca bireylerin yaşadığı problemlerini, onların benimsedikleri değerler hakkında gerçek bilgileri dikkate almadan anlamak, değerlendirmek ve yorum yapmak zordur. İnsanın hayattaki temel amacı yarına kalmaktır. Değer verdiği şeyleri, inançları yarına, kendisinden sonra gelenlere kalsın ister. Bu da nesillere aktarım da ailede başlar.

Değerler; sosyal hayatı düzenler, kişiler arası bağlılığı artırır. Birarada yaşayan insanların hangi değerlere odaklanacakları hakkında konuşmaları, görüş birliğine varmaları gerekir. Farklı değerleri benimseyen kişiler veya kuşaklar arasında oluşan farklı değerlerden kaynaklanan çatışmalar meydana gelebilir. Fakat bu çatışmaları da “barışmak, uzlaşmak” gibi başka ortak evrensel değerler yardımıyla çözmek mümkündür.

Değerler, bireysel tutumları, davranışları ve bilişsel süreçleri etkilerken, bir yandan da toplumsal normlarla da etkileşimde bulunur ve onları yansıtır. Değerler dinamiktir; hem topluma ve zamana göre değişir. Günümüzde geleneksel değerler yerini, toplumsal değişimin ve küreselleşmenin getirdiği bazı yeni değerlere bırakmaya başladı. Örnek verecek olursak, itaatkârlık ve kanaatkârlık, artık eskisi kadar baskın değerler değil. İtaatkârlığın yerini akılcılık ve sorgulamacılık, kanaatkârlığın yerini ise girişimcilik ve rekabet almaya başladı. Değişimin tümüyle iyi veya kötü olduğunu söylemek doğru olmaz; çünkü iyi ve kötü şeklindeki yargılar da işin özünde şu anki değerler sistemimizin bir ürünüdür.

Özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte geleneksel değerler, yerini çoktan temel ve evrensel değerlere bıraktı. Temel değerler dediğimiz özellikler, insanın biricikliği, özgür irade ve yaşam tarzı üzerine kurulmuştur. Sevgi, sorumluluk, doğru davranış, iç huzur, eşitlik, şiddetten kaçınma, insanlık onuru, hoşgörü, mutluluk, sabır, cesaret, paylaşma, saygı, merhamet, dürüstlük... vb. gibi temel insani değerler, insanın en iyi tarafını ortaya çıkarmayı ve onun kişiliğini tamamiyle geliştirerek, insani mükemmeliğe ulaşmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Her çağ, kendi değerlerini üretir ve bu değerler o çağa şekil verir. Son yıllarda, bilgi çağında, yeni bir çok değer gelişti. Çevrecilik, insan hakları, verimlilik,... vb. Değişim kaçınılmazdır; fakat hızlı değişim, bireylerin uyumunu zorlaştırabilir. Bu hızlı değişim, artık kuşaklar arasında değil, aile içinde bile çatışmalara yol açıyor. Artık insanların sosyal çevresi aile ile sınırlı değil; televizyon, sinema, dergi, internet, sosyal medya, reklamlar aracılığıyla bütün dünya, genç kuşağın sosyal çevresi olmuştur. Bu nedenle artık ailenin, çocukların değer sisteminin gelişmesindeki etkisi, eskiye göre daha azalmakla beraber önemi ve küçük yaşlardan itibaren kontrolü de unutulmamalıdır.

Değerler yeni nesile nasıl aktarılır?

Değerlerin öğrenilmesi, rol-model alma şeklinde bir sosyal öğrenmedir. Herkesin toplum içinde bir konumu (kız, erkek, bekar, evli, anne, baba, kardeş, genç, yaşlı... vb.) ve bu konumu için uygun görülen

rolleri vardır. Biz olduğumuz konumda, o konumdaki kişilerin neler yapması, neler düşünmesi, nelere önem vermesi gerektiği vb. hakkında fikir sahibi oluruz. Bu da hayatımızda küçük yaşlardan itibaren önce ebeveynlerimizi, sonrasında da yaşımız ilerledikçe diğer önemsedığımız kişileri model alma olarak kendini gösterir. Değerler eğitimi en iyi yaşantıyla verilebilir.

Değerleri aktarmada, çocuk oyuncaklarının da önemli bir işlevi vardır. Bez bebek tasarlayıp onu kucağına alan çocuk, farkında bile olmadan içinde yaşadığı toplumun “annelik değerlerini” de kazanmış olur. Bebeği acıktığında emzirmesi, sallayarak uyutması, birlikte oyun oynaması, yanlış bir şey yaptığını gördüğünde azarlaması gibi eylemlerin temelinde çocuğun içinde bulunduğu toplumun “değerleri” yer almaktadır.

Günümüzde bez bebeklerin yerini artık “Barbie bebek”ler almıştır. “Barbie bebek”, ince, güzel, sarışın, özgüvenli, bağımsız, kendi başına yaşayan bir genç kızdır. Evli değildir, sadece erkek arkadaşı vardır. Üç katlı, çok modern, rahat ve şık bir evi vardır. Evinin önünde hız yapabilen gösterişli bir spor arabası vardır. Gardrobu çok zengindir. Günün her saati için bir çok giysisi vardır. “Barbie bebek”, çalışmamaktadır, eğitimi de belli değildir. Paranın nereden geldiği belirsizdir, ancak bebek olduğu için anne-babasının ona bu rahatı ve lüksü sağladığı düşünülmektedir. Günümüzde birçok genç kız, kendilerinin her şeyi olmasını bir zorunluluk, bunları ödemenin de ailelerinin zorunluluğu olduğunu düşünüyorlar. Günümüzün tüketim toplumu değerleri, reklamlarla, filmlerle vs. “Barbie bebek” tarzında bir yaşantıya özendirilmekte ve benimsetilmektedir.

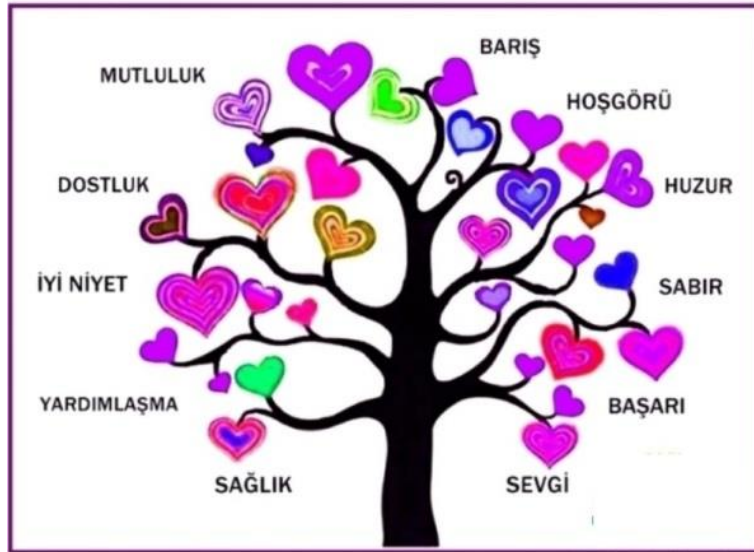
Erkek çocukların idol oyuncağı ise “Spiderman” ya da “Superman” olarak bilinen “Kötülerle Savaşan Güçlü Adam” modelidir. Bu oyuncaklarla oynanan oyunların temasında, biz “güçlü adamlar”, onlar “kötü adamlarla” mücadele ederler. Onları silahlarımızla “yok ediyoruz”. Bu tür oyuncaklarla oynanan oyunlarda sosyal roller ve aktardığı değerler belirgin biçimde çizilmektedir. İyiler ve kötüler vardır; biz iyileriz; onlar kötüler, onlarla savaşmalıyız; görüşmek, konuşmak yasaktır; savaşı biz kazanırız; kazanmamız “kuraldır”. Dünyayı, kişileri, ilişkileri, olayları ve durumları böyle netleştirmek, bu netliği de siyah-beyaz karşılığında vermek, erkek çocuk karakterinde fanatizm, saldırganlık, karşısındakiler hakkında önyargılar oluşturmak... vb. etkiler yapmaktadır. Bu oyunlardaki “onlar-kötüler”, çocuk için, belli zaman ve durumlarda kendi arkadaşları, öğretmeni, hatta kendi anne-babası bile olabilir. Çocuğun isteklerini yapmayan, ona kurallar koyan, yersiz ısrarlarını yerine getirmeyen herkes “onlar” sayılabilir. Bunun sonucunda da düşünmek, karşısındakini anlamaya çalışmak, birbiriyle konuşmak, sorunları görüşerek çözümlenmek, birbirini anlamak ve barışmak, empati yapmak davranış kodları olarak iletilmemektedir. Bu tür davranışlar zayıflık, güçsüzlük olarak değerlendirilmekte ve çocukların değer sistemlerinde olumlu algılanmayarak, mutsuzluk ve başarısızlık olarak değer bulmaktadır. Buradan şu sonuç çıkıyor ki, çocuğun yaşamında rol-model aldığı kişiler kadar, çocuk oyuncakları yoluyla iletilen sosyal roller, sosyal etkiler, sosyal davranışlar da değer sisteminin oluşmasında önemli rol oynamaktadırlar.

Okulda Değerler Eğitimi

Yetişmekte olan bir insan için hangi davranışların doğru, hangilerinin yanlış olduğu bir insanın hayatını hangi temel değerlere yönlendirmesi gerektiği okul ders programlarında doğrudan ele alınan bir konu değildir. Sosyal ortamlardan biri olan okullarda değerler, çocukların davranış ve tutumlarının akabinde çevrelerinden gördükleri tepki ve yorumlarla gelişirler. Öğretmenler de öğrencilere sorumluluklar vererek, olumlu veya olumsuz pekiştireçlerle öğrencilerin değerler sisteminin gelişmesine katkıda bulunurlar.

Değerler öğretilir ve öğrenilebilen olgulardır. Günümüzde eğitim alanında da değerler eğitimine önem verilmekte, değerlerin çocuklara ne şekilde aktarılacağı konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Sevgi, saygı, dürüstlük, yardımlaşma, paylaşma, işbirliği, empati, hoşgörü, önyargısız olma, şiddetten kaçınma... vb. konuları içeren eğitim programları geliştirilmeye başlanmıştır. Bu programlarla hedeflenen, çocukları bu değerlerle erken yaşta tanıştırmak, kendi akran grubuyla birlikte çeşitli masal, hikâye ve grup etkinliklerinden de faydalanarak bu kavramlar konusunda fikir edindirmektir. Bu daha çok bilişsel süreçlere hitap etmektedir. Ancak değerler daha önce de değindiğimiz gibi deneyimle öğrenilir. Bu sebeple sadece bu tarz bir eğitimle değerleri öğretmemiz olası değildir. Hayatın içinde pratiğe de ihtiyaç vardır. Bu tarz çalışmalarla çocuklara kendilerinden başkalarına karşı duyarlı olmayı, önyargısız yaklaşmayı, hoşgörüyü, yardım etmeyi, sevgiyi ve saygıyı, sorunları iletişim yoluyla çözmeyi kolaylayacak ortamlar yaratılmaya çalışılmaktadır.

Aile olarak neler yapılabilir?

Çocukların sorunları genellikle, bir olay sonucunda ortaya çıkmaktadır ve ebeveynler sorun patlak verene kadar bu durumdan bi haberdir. O zaman şu soruların önemi çok büyük: “Çocuklarınızı ne ölçüde tanıyorsunuz?”, “İç dünyalarını ne kadar biliyor musunuz?”. Hepimiz çocuklarımızı tanıdığımızı zannederiz, ancak ne kadar tanırız, nelerini biliriz? Ebeveynler çocuğunun hangi yemekleri sevdiğini, hangilerini sevmediğini, okulda hangi derslerde başarılı hangi derslerde başarısız olduğunu çok iyi bilir ama, çocuğunun hayal kırıklıklarını veya gelecekte neler beklediğini bilir mi? Çocuklarımızın nelerini bildiğimizi zihnimize düşünürsek, duygularını, özlemlerini, korkularını, kaygılarını, kendisi hakkında

neler hissettiğini bilip bilmediğimizi sorgulayabiliriz. Bu şekilde bir sorgulamayı içtenlikle yaptığımızda, aslında çocuğumuzun iç dünyası hakkında ne kadar az şey bildiğimizi şaşkınlıkla görebiliriz. Bunun yine değişen dünya koşulları içinde birçok sebebi var. Yeni teknolojiler ve eğlence endüstrisi aile yapısını da değiştirmektedir. Günümüzde çocuklar daha fazla yalnızlık içindeler; çünkü, evdeki televizyon, bilgisayar, tablet ve internet, giderek konuşma ortamını kaldırıyor. Bu durumlar aile içinde giderek artan yalnızlığa ve birbirine karşı yabancılaşmaya yol açmaktadır. Artık ev içinde bireyler birbirleriyle ancak günlük gereksinimler için konuşmakta, duygu ve düşünce paylaşmamakta, böylece ortak yaşam değerleri de minimuma inmektedir. Aile içindeki ortak değerlerin yerini, pazar ekonomisi ve tüketim değerleri almaktadır. İçinde bulunduğumuz toplumsal ve ekonomik düzen koşulları da bunu desteklemektedir.

Peki neler yapılabilir? Bu ekonomik ve toplumsal düzen koşullarını, teknolojiyi çocuklarımızda istediğimiz değerlerin oluşması için nasıl kullanabiliriz? Yaşam kalitemizi yükseltmek için, ailece değerler toplantıları düzenleyerek ailemizin değerlerini belirleyebilir, aile üyelerine ait ortak olan ve olmayan değerler üzerinde konuşabiliriz.

Çocuğumuzla daha küçük yaşlardan itibaren, seyrettiği bir çizgi film, film, reklam ya da oynadığı bir bilgisayar oyunu hakkında sohbet edebiliriz. Orada neler olduğunu, bu oyundaki olaylarla ilgili ne düşündüğünü sorabilir, çevresindeki olayları nasıl algıladığını ve anlamlandırdığını anlamaya çalışabiliriz. Yaşadığı gerçek dünya ve değerlerle, teknolojilerin sunduğu değerler arasındaki farkları, anlayabileceği bir dille ve somut örneklerle destekleyerek açıklamaya çalışabiliriz. Bu teknolojileri ya da oyuncakları tamamen yasaklamak yerine sınırlar koyabiliriz ve onları kendi değerlerimizi verme konusunda araç olarak kullanabiliriz.

Değerlerin çocuklara aktarımı konusunda günümüz anne-babalarının geçmişteki anne-babalara göre işleri daha zordur. Geçmişte toplumun da desteklediği birçok değer, çocuklara yaşantıyla aktarılabilirken, artık sadece yaşantı yeterli olmamakta, anne-babaların bu konuyu bilinçli olarak çocuklarına aktarmaları için ekstra çaba göstermeleri gerekmektedir. Çünkü çocuğun üzerindeki tek etken artık yalnızca aile, sadece okul ya da arkadaş çevresi değildir. Çocuklarımız artık tüm dünyadaki değişimleri bizden çok önce fark edip, anında etkilenmektedirler. Bu sebeple bizim de dünyayı, yeni trendleri takip edip çocuğumuzun bunlardan nasıl etkilenebildiğini araştırmamız gerekmektedir.

Unutmayın, hepimizi yöneten hayatın temel değerleridir. Bu değerlerin çocuklarımızdaki gelişimini tesadüflere ya da sosyal çevreye bırakmayalım, bizzat etkin olalım.

KAYNAKÇA

- Dilmaç, B. **İnsanca Değerler Eğitimi**, Nobel Yayınları, 2002.
- Dökmen, Ü. **Varolmak, Gelişmek, Uzlaşmak**, Sistem Yayıncılık, 2002.
- Atabek, E. **Hayatımız ve Değerlerimiz**, Cumhuriyet Kitapları, 1999.

anaokulu • ilkokul • ortaokul • lise

